

الف. بایسته‌های صحیح

در قرن ششمی بودن او نباید تردید کرد. منزوی سه نسخه از نجات‌الذاکرین او را نیز که در موضوع اوراد تصوف به فارسی است برشمرده است که هر سه در ترکیه (در کتابخانه‌های دانشگاه استانبول، بروسه و نیز طوپقاپوسرای) نگهداری می‌شود (فهرستواره کتاب‌های فارسی، ج ۸، ص ۸۰۲۴). نشر هردوی این آثار اهمیت دارد. آغاز کتاب (بر اساس فهرست سبحانی): «بسمله-الحمدالله... ابوبکر بن محمد بن الحسین السیلابی المرندی گوید غفرالله له که مردم این روزگار فخر به دنیا می‌کنند و درویشان را ذلیل می‌دارند. این کتاب را جمع کردم تا فضل درویشان را بر توانگران بدانند...»

۲. مناہج الطالبین فی معارف الصادقین

(تاریخ عمومی - فارسی)

مؤلف: علی بن حسین بن علی هلالی قزوینی مشهور به علا تاریخ تألیف: شعبان ۷۷۹ هـ. (تاریخ پایان تألیف) مهدی الیه: شاه شجاع مظفری فرزند امیر مبارزالدین محل تألیف: شیراز (در روزگار حافظ) تعداد اوراق: ۳۵۹ برگ ۲۵ سطر

۱. فضل الفقراء علی الاغنیاء

(اخلاق و تصوف - فارسی)

مؤلف: ابوبکر بن محمد بن حسین سیلابی مرندی

تاریخ تألیف: قرن ۶ ق

تعداد اوراق: ۸۰ برگ ۲۴ سطر

تاریخ کتابت: ۸۸۶ ق

نام کاتب: قاسم بن استاد رجب نمدمال

پیشینه آگاهی:

کتابی است در بیان فضایل فقراء (احتمالاً با بار معنایی صوفیانه و به مفهوم صوفیان و زاهدان)، که از دانشوری از سده ششم، در یک نسخه خطی برایمان باقی مانده است. نسخه مزبور در کتابخانه گدیک احمدپاشای ترکیه به شماره ۱۸۲۶۷، برگ‌های ۳۵-۱۱۴ باقی مانده است (فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه-۲۲ کتابخانه، توفیق سبحانی، صص ۱۴۱ و ۴۹۲؛ فهرستواره منزوی، ج ۷، ص ۷۰۷). به گواهی اثری دیگر از همین دانشور که حاجی خلیفه در کشف الظنون معرفی کرده و سبحانی در فهرست خود به نقل از سلطان القرائی آن را متذکر شده است، ابوبکر سیلابی مرندی در ۵۴۲ ق از نگارش یکی دیگر از آثار خود موسوم به نجات‌الذاکرین فارغ شده است؛ پس با این حساب

پیشینه آگاهی:

تاریخی موجود در کتابخانه‌های استانبول معرفی کرد (۵۵۵) نسخه فارسی تاریخ در کتابخانه‌های استانبول، فلیکس تاور، ترجمه ایرج افشار، نامه بهارستان، دفتر اول: ۸۹). این اثر از هر نظر شایسته نشر است.

از این کتاب تاریخی گرانقدر که از هر نظر شایسته تصحیح و نشر است، نسخه‌هایی ارزشمند باقی است که کهن‌ترین آن نسخه باکوست که احتمالاً به خط مؤلف باشد و دیگری نسخه ایاصوفیه به شماره ۳۴۶۷ مورخ ۷۸۱ ق که به خط برادرزاده مؤلف است (فهرست منزوی، ج ۶، ص ۴۲۰۳؛ «۵۵۵» نسخه فارسی تاریخ در کتابخانه‌های استانبول)، فلیکس تاور، ترجمه ایرج افشار، نامه بهارستان، دفتر اول، ص ۸۶، ردیف ۳۱). میکروفیلم نسخه ایاصوفیه در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۱۳۷ موجود و در دسترس است (فهرست میکروفیلم‌ها، ج ۱، ص ۲۰۶). برای اطلاعات سه نسخه دیگر این کتاب نک: فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ج ۶، ص ۴۲۰۳؛ فهرستواره کتاب‌های فارسی، ج ۱، ص ۶۵۸؛ ادبیات فارسی بر مبنای تألیف استوری، ج ۲، ص ۴۹۶. از کسانی که به این کتاب خطی مراجعه و از آن نقل مطلب کرده‌اند می‌توان استاد مدرسی طباطبایی را نام برد در این منبع: قیّمات (مجموعه مقالات درباره قم)، حسین مدرّسی طباطبایی، نیوجرسی، زاگرس، ۲۰۰۷م: ۲۲۷. نمونه خط این مؤلف قزوینی نیز اخیراً به این مشخصات منتشر شده است: «پایرگ ۱۰»، جواد بشری، آینه پژوهش، شماره ۱۲۹: ۷۶-۷۸.

۴. مناقب علی بن ابی طالب (ع)

(مناقب اهل بیت علیهم السلام - فارسی)

مؤلف: ناشناس

تاریخ تألیف: قرن ۹ ق و یا قدیم‌تر

تاریخ کتابت: قرن ۹ ق

تعداد اوراق: ۲۲۴ برگ ۱۱ سطری

پیشینه آگاهی:

از این کتاب نسخه‌ای منحصر به فرد در کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی به شماره ۱۵۰۴۹ نگهداری می‌شود که با این که رقم کتابت ندارد اما بر اساس نوع خط و کاغذ آن، قطعاً در سده نهم هجری کتابت شده است. دسته‌بندی کتاب که در موضوع مناقب و اثبات برتری حضرت علی (ع) است، بر مبنای دوازده باب کلی است که هر باب چندین «حجت» و «منقبت» دارد. بر اساس احتمال فهرست‌نگار کتابخانه مرعشی، این کتاب احتمالاً همان است که مرحوم آقابزرگ در الذریعة (ج ۲۲، ص ۳۱۸) از آن یاد کرده و نسخه‌ای از آن را نزد سید هاشم بحر العلوم نشان داده است (فهرست مرعشی، ج ۳۸، صص ۱۱۹-۱۲۰). متن حاضر که از قدیمی‌ترین نمونه‌های برجای مانده از مناقب علوی به زبان فارسی پس از آثار حسن شیععی سبزواری و عماد طبری است، مانند همان دسته آثار، جزو مناقب‌نویسی‌های علمی (و نه عامیانه) قرار می‌گیرد و شایسته نشر است. فهرست ابواب و نیز نام برخی منابع مؤلف در تدوین اثر، در فهرست مرعشی ثبت شده است.

۳. زلال الصفا فی احوال المصطفی

(زندگی نامه و سیره نبوی - فارسی)

مؤلف: ابوالفتح محمد بن احمد بن ابی بکر کارتانی/کارمانی

تاریخ تألیف: حدود قرن ۷ ق

تاریخ کتابت: حدود قرن ۷ ق

تعداد اوراق: احتمالاً مفصل است

پیشینه آگاهی:

این اثر جزو منابع ملاحسین واعظ کاشفی در نگارش روضه الشهداء بوده و از آن نقل مطلب کرده است (نک: تأملی در نهضت عاشورا، رسول جعفریان، قم: نشر مورخ، ۳۴۱-۳۴۲). دو نسخه قدیمی را از این کتاب ارزنده، استوری در کتابخانه فاتح استانبول و لنینگراد نشان داده است که نسخه فاتح حوالی سال ۷۰۰ ق کتابت شده است. نسخه فاتح به شماره ۴۳۷۶ را نخست فلیکس تاور در مقاله‌اش راجع به آثار

۵. الترسل الی التوسل

(منشآت یا آداب ترسل - فارسی)

مؤلف: بدرالدین یحیی بدخشی رومی (قرن ۶ یا ۷ ق)

تاریخ تألیف: عصر سلاجقه روم و لابد در قرون ۶ و ۷ ق

تعداد اوراق: گویا به اندازه یک کتاب

۷. الانوار فی المنطق و الکلام

(منطق و کلام-عربی)

مؤلف یا کاتب: احمد بن حاج عبدالرحمن بن ابی بکر بن عثمان عفانی، الملقب به فخر همدانی
محل نگهداری نسخه: کتابخانه مجلس سنا مجموعه ۱۲۸۹، رساله دوم، ص ۱-۱۵۰.
تاریخ کتابت: روز آدینه، ۲ ذی القعدة ۷۳۳ هجری
محل کتابت: خانقاه ربع رشیدی تبریز
توضیح:

شرح متنی است بدین گونه: الف. المطلع الاول فی المیزان ... اقول اعنی ان ... دلالة اللفظ علی المعنی بسبب وضع ذلك اللفظ لذلك المعنی فهی الدلالة المطابقة كدلالة لفظ الانسان علی الحيوان الناطق. ب: المطلع الثاني فی المبادئ و فيه لمعات. اعلم الکلام هو علم يبحث فيه عن ذات الله تعالی و صفاته و احوال الممكنات فی المبدأ و المعاد علی قانون الاسلام. ج: المطلع الثالث فی المسایل و الانوار؛ النور الاول فی صفات الله تعالی علی الاجمال و فيه اضواء ... و النور الرابع فی الافعال و حدوث العالم و فيه اضواء ... النور الخامس فی النبوة و فيه اضواء ... النور السادس فی احوال القیمة و فيه اضواء ... النور السابع فی الايمان و الکفر و الحسن و القبح و الامامة و فيه اضواء...

۸. شرح شواهد الايضاح

(علوم ادبی - عربی)

مؤلف متن: خطیب دمشقی.
مؤلف شارح: فخرالدین خوارزمی.
محل نگهداری نسخه: کتابخانه مجلس سنا، ش ۱۷۰.
تاریخ کتابت: ۸۹۰ هجری.
تعداد اوراق: ۱۴۸ برگ.
توضیح:

اثری است مهم که در آن برخی از لغات به فارسی ترجمه شده و نکته‌های تاریخی و ادبی فراوانی در آن هست.

پیشینه آگاهی:

از این کتاب یک نسخه خطی در کتابخانه ملی پاریس شناسایی شده است به این شماره: S.P. ۱۳۵۳/۱ که در مجموعه‌ای به همراه کتاب مشهور منشی بغدادی موسوم به التوسل الی الترسل (که این کتاب اخیراً چاپ شده است) قرار دارد (مجله هنر و مردم، ش ۱۱۱، ص ۵۲؛ فهرست مشترک پاکستان، ج ۵، ص ۶۱). از نسخه مزبور میکروفیلمی در دانشگاه تهران به شماره ۱۳۱۰ موجود است (فهرست میکروفیلمه‌ها، ج ۱، ص ۵۹۳). این اثر، پس از بررسی‌های اولیه، شایسته نشر است.

۶. کتاب فی کیمیا العطر و التصعیدات

(عطرشناسی - عربی)

مؤلف: ابویوسف یعقوب بن اسحاق الکندی (د. ح ۲۵۶هـ)
 از این اثر دست کم ۵ نسخه بر جای مانده است که کهن‌ترین آن‌ها در ایاصوفیه به شماره ۳۵۹۴ و در ۹۹ برگ است.
تاریخ کتابت: ۴۰۵هـ.

توضیح:

این اثر مشتمل است بر: ۱. نسخه‌هایی برای تهیه بدل بعضی از ادویه یا تقلب دارویی، که از آن جمله است نسخه‌هایی برای تهیه «سگ» و «رامک»، ۲. نسخه‌هایی برای ساختن روغن‌های خوشبو و پمادها، ۳. نسخه‌هایی برای تقطیر آب‌های خوشبو. این داروها را می‌توان به صورت تقلبی ساخت: مشک، عنبر، زعفران، ورس، عبیر و کافور و عود. معمولاً کوشش می‌کنند رنگ، شکل و بوی این ادویه را با ترکیب ماهرانه و اختلاط و یا عمل آوردن (مثلاً با شست‌وشو در آب قلیا، رنگ کردن و رنگ‌زدودن) مواد جانشین تقلید کنند، با افزودن مواد اصیل یا عمل آوردن مواد جانشین با ادویه اصیل (مثلاً دود دادن و روی هم انباشتن) به بوی مخصوص دلخواه دست یابند و با تقلید، ادویه رنگ‌دار زعفران و ورس رنگی را ایجاد کنند (گاربرس، مقدمه، صص ۴-۵) (به نقل از سزگین، ۳/۳۲۴-۳۲۵). نسخه‌هایی است نفیس که قابلیت چاپ نسخه‌برگردان را دارد.

ب. بایسته‌های پژوهش

حافظیان بابلی، دفتر دوم، ۱۳۸۴ ش؛ صص ۳۸۱-۳۹۲.

طرح ۱

تصحیح و توضیح سیفیه عزالدین عبدالعزیز کاشی
(د. قبل از ۷۵۶ هـ.)

شرح موضوع و روش:

عزالدین عبدالعزیز کاشانی از ادبا و دانشمندان قرن هشتم هجری است که آثار ادبی چندی از وی بر جای مانده است. یکی از رساله‌های انشایی وی که از نظر ادبی برجسته است و از نظر نوع نگارش در شمار مقامه‌ها جای می‌گیرد، رساله کوتاه وی به فارسی است در توصیف و تجلیل قلم با نام «قلمیه». این رساله که به نثر آمیخته به نظم و آکنده از تشبیهات و تلمیحات و تلویحات است، یکی از کهن‌ترین نمونه‌ها در این زمینه به فارسی است و قدیم‌ترین قلمیه به زبان فارسی به شمار می‌آید. این رساله ارزشمند تا کنون تصحیح و منتشر نشده است. در این طرح، رساله یادشده تصحیح می‌شود و تشبیهات و نوادر لغات و ... آن توضیح داده می‌شود.

برای تصحیح رساله یادشده، چهار نسخه شناخته‌شده آن که یکی از آنها در سفینه تبریز مندرج است ملاک کار قرار خواهد گرفت. همگی لغات نادر، مشکلات متن، تشبیهات و استعارات توضیح داده و دشواری‌های متن گشوده می‌شود. در مقدمه اثر نیز به جایگاه این متن در آثار همانند و رسائلی که در توصیف قلم و محسنات آن است (اعم از نثر و نظم در زبان‌های عربی و فارسی) پرداخته خواهد شد.

اهم منابع:

- سفینه تبریز، چاپ عکسی نسخه خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، با مقدمه عبدالحسین حائری و نصرالله پورجوادی، تهران، ۱۳۸۰ ش.
- عزالدین عبدالعزیز کاشی: شناسایی، کتابشناسی، نسخه‌جویی، سید محمد عمادی حائری، نسخه‌پژوهی، به کوشش ابوالفضل

طرح ۲

آثار فلسفی محمد بن زکریای رازی و ترجمه‌های ناصر خسرو از آنها در زادالمسافر

شرح موضوع و روش:

یکی از وجوه اهمیت زادالمسافر ناصر خسرو قبادیانی (تألیف شده در سال ۴۵۳ ق)، ترجمه‌هایی است که وی از آثار فلسفی محمد بن زکریای رازی به دست داده و به دنبال آن به رد مطالب آنها پرداخته است. این ترجمه‌ها از آن رو اهمیت دارد که امروزه اصل بسیاری از آثار رازی در موضوعات فلسفی در دست نیست. در طرح حاضر، کلیه ترجمه‌های ناصر خسرو از آثار رازی از زادالمسافر استخراج و با رسائل فلسفی رازی برابرگذاری می‌شود. در بخشی مستقل، آن دسته از ترجمه‌ها که متن عربی رازی از آنها در دست نیست، براساس موضوعات رسائل فلسفی رازی دسته‌بندی و در پی هم آورده می‌شود تا بتوان در حد امکان به محتویات آثار فلسفی مفقود رازی دست یافت.

اهم منابع:

- اذکایی، پرویز، حکیم رازی، تهران، ۱۳۸۳ ش.
- رازی، محمد بن زکریا، السیرة الفلسفیه، به کوشش پول کراوس، تهران، ۱۳۷۱ ش.
- عمادی حائری، سید محمد، «زادالمسافر»، دانشنامه زبان و ادب فارسی، به سرپرستی اسماعیل سعادت، جلد سوم، تهران، ۱۳۸۸ ش؛ صص ۴۷۹-۴۸۲.
- ناصر خسرو قبادیانی، زادالمسافر، به کوشش سید محمد عمادی حائری، تهران، ۱۳۸۴ ش.

آثار متعددی پیرامون آن (تلخیص، تحشیه، تکمیل و ترجمه) پدید آمده است. نخستین کسی که به تألیف اثری پیرامون مصباح دست زد، خود شیخ طوسی بود که منتخبی از مصباح عرضه کرد که به «مصباح صغیر» شهرت دارد. از مصباح صغیر ترجمه‌هایی به زبان فارسی بر جای مانده که تاریخ یکی از آنها قرن ششم تخمین زده می‌شود. نسخه این ترجمه کهن به شماره ۸۷۷ در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی (قم) نگهداری می‌شود. برگه نخست این دستنوشته افتاده است. آغاز نسخه در شکل کنونی‌اش چنین است: «... آن را به فارسی ترجمه کنم تا کسی کی به زبان عربی عالم [نباشد] و خواهد تا بران عمل کند، بر وی سهل بود چون درین کتاب نظر کند. و دعوات بر حال خود رها کرده شد به تازی، چه بیشتر آن الفاظ رسول است و الفاظ ایمه. [خواستۀ ایشان] اجابت کرده شد، و از خدای تعالی مدد توفیق خواسته می‌آید بر اتمام آن که استعانت در کارها بدو است و اعتماد در همه چیز بر فضل و کرم اوست، و هو حسبنا و نعم الوکیل».

نسخه ش ۱۲۳۸۲ کتابخانه مجلس که از آغاز افتادگی دارد، احتمالاً تحریر جدیدتری از همین متن است. در طرح حاضر، این متن کهن فارسی شیعی تصحیح و تحقیق خواهد شد. متن این ترجمه کهن، همانند هر برگردان کهن دیگر به فارسی، از نظر واژه‌های فارسی‌بی که در برابر لغات و اصطلاحات عربی نهاده شده دارای ارزشی ویژه است.

برای این تصحیح دو نسخه شناخته شده آن که در کتابخانه آیت‌الله مرعشی و کتابخانه مجلس جای دارند ملاک کار قرار خواهد گرفت. همچنین متن باید با نسخه‌های زیر هم که ممکن است نسخه دیگری از همین ترجمه کهن باشند، سنجیده شود: کتابخانه آستانه حضرت معصومه - قم، ش ۲۶۸ موزه [شماره جدید: ۱۲۳۲]؛ کتابخانه مسجد اعظم - قم، ش ۱۹۸۵؛ کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی - قم، ش ۸۹۱۱.

اهم منابع:

- «دو ترجمه کهن از مصباح صغیر»، سید محمد عمادی حائری، معارف، سال ۲۳، ش ۲، پیاپی ۶۸ مرداد - آبان ۱۳۸۸ ش؛ صص ۹۵ - ۱۱۳.

طرح ۳

شهرهای شیعه‌نشین ایران در قرن ششم بر اساس کتاب النقض عبدالجلیل قزوینی رازی

شرح موضوع و روش:

کتاب النقض اثری است در تبیین و اثبات عقاید امامیه، نوشته عبدالجلیل قزوینی رازی که در حدود سال ۵۶۰ هـ. تألیف شده است. یکی از جنبه‌های مهم اهمیت نقض، اطلاعاتی است که قزوینی از وقایع تاریخی و وضعیت شیعیان روزگار خود به دست می‌دهد. این اطلاعات از حیث تاریخ شیعیان و به‌ویژه تحلیل جامعه‌شناختی شیعیان ایرانی در خور توجه بسیار است. برای نمونه‌هایی از اطلاعات شایان توجه النقض می‌توان به ذکر نام دانشمندان و بزرگان شیعی ایران، شعرای فارسی‌گوی امامیه، شهرهای شیعه‌نشین و مدارس امامیه در مناطق مختلف ایران اشاره کرد.

برای انجام این طرح پژوهشی، کتاب النقض به دقت قرائت می‌شود و همه مواردی که مؤلف در آنها به شهرهای شیعه‌نشین ایران و دانشمندان شیعی ایرانی اشاره کرده استخراج می‌شود. پس از پایان کار، شهرها به ترتیب جغرافیایی مرتب می‌شود و بر اساس آن وضعیت شیعیان ایرانی قرن ششم در مناطق گوناگون و پراکندگی جمعیتی آنان تحلیل می‌شود.

اهم منابع:

- النقض (بعض مطالب النواصب فی نقض بعض فضائح الروافضی)، عبدالجلیل قزوینی رازی، به کوشش میر جلال‌الدین محدث، تهران، ۱۳۵۸ ش.

طرح ۴

تصحیح و تحقیق ترجمه کهن فارسی از منتخب مصباح المتهجد

شرح موضوع و روش:

مصباح المتهجد تألیف شیخ طوسی (د. ۴۵۰ هـ.) یکی از معتبرترین دعانامه‌های شیعی به شمار می‌رود. جایگاه خاص شیخ طوسی در میان امامیه، به این اثر او نیز ویژگی بخشیده و

